

بررسی تطبیقی کشورهای هندوستان، کانادا و استرالیا در حمایت از بزه‌دیدگان جرائم سایبری

سینا کیا^{۱*}، علی قربانی^۲

۱- دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی چالوس، چالوس، ایران.

ایمیل: cinakia23@yahoo.com

۲- عضو هیئت علمی، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس، چالوس، ایران. ایمیل: alighorbani.com@gmail.com

* نویسنده مسئول

چکیده

با ظهور اینترنت زمینه مساعدی برای اتصال شبکه‌های رایانه‌ای با یکدیگر فراهم گردید، این فضا که در ابتداء به منظور ایجاد آسایش برای جامعه بشری مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفت تدریجاً به ابزاری برای تحقق مقاصد مجرمانه تبدیل؛ و این امر موجب ظهور قوانین مرتبط با جرائم سایبری گردید؛ جرم سایبری در اصطلاح به جرمی گفته می‌شود که در محیطی غیرفیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد؛ بزه‌هایی که در فضای سایبری رخ می‌دهند؛ عمدتاً دارای ویژگی‌هایی مثل آنی بودن، عدم نیاز به حضور در مکان ارتکاب بزه و دشوار بودن در کنترل اجتماعی هستند، با توجه به گوناگونی و گستردگی جرایم رایانه‌ای، موضوع حمایت از بزه‌دیدگان در برابر بزه‌کاران سایبری اهمیت ویژه‌ای یافته و دولت‌ها را برآن داشت تا در ابعاد مختلف همچون حمایت‌های کیفری ساده یا ویژه، حمایت شکلی، حمایت مادی، حمایت معنوی و نهایتاً حمایت اجتماعی، از بزه‌دیدگان حفاظت و پشتیبانی نمایند، در این میان، بیشترین آسیب را بزه‌کاران زن متحمل شده‌اند و علیرغم تمهیدات دولت‌ها، همچنان زنان بیشترین آمار صدمات به خود تخصیص داده‌اند؛ نظر به اینکه این موضوع در عصر حاضر مغفول مانده‌است در این مقاله با مطالعه تطبیقی قوانین کشورهای هندوستان، استرالیا و کانادا، حمایت از بزه‌دیدگان زن در جرایم سایبری در این کشورها مورد بررسی قرار گرفت که طی آن مشخص گردید کشورهای کانادا و هندوستان علاوه بر حمایت‌های ماهوی تا حدی نسبت به حمایت‌های اجتماعی و معنوی نیز توجه نشان داده‌اند لیکن در کشور استرالیا توجه به حمایت‌های اجتماعی علیرغم سایر حمایت‌ها، همچنان دور از نظر مانده است.

کلمات کلیدی: استرالیا، جرائم سایبری، بزه‌کاران زن، کانادا، هندوستان.

A Comparative Study of India, Canada, and Australia in Support of Cybercrime Victims

Sina Kia^{1,*}, Ali Ghobani²

1- Ph.D. Student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law Islamic Azad University, Chalous Branch, Chalous, Iran.

Email: cinakia23@yahoo.com

2- Faculty Member, Department of Law Islamic Azad University, Chalous Branch, Chalous, Iran. Email: alighorbani.com@gmail.com

* Corresponding Author

Abstract

With the advent of the Internet, a favorable environment was created for connecting computer networks, this space, which was initially used to create comfort for human society, gradually became a tool for achieving criminal purposes; And this led to the emergence of laws related to cybercrime; A cybercrime is a crime committed in a non-physical environment against information technology with simulation and virtualization modes; Crimes that occur in cyberspace; they mainly have characteristics such as urgency, lack of need to be present at the scene of the crime and difficulty in social control. It sought to protect and support victims in various dimensions, such as simple or special criminal protection, formal protection, material protection, moral protection, and finally social protection. Among them, the female victims have suffered the most, and despite government measures, women still have the highest number of injuries; Given that this issue has been neglected in the present age. This article examines the protection of female victims of cybercrime in these countries through a comparative study of the laws of India, Australia and Canada. It was found that Canada and India, in addition to substantive support, have also paid some attention to social and spiritual support, but in Australia, attention to social support, despite other support, is still far from Comments are left.

Keywords: Australia, Cybercrime, Female Victims, Canada, India.

مقدمه

براساس یافته‌های جرم‌شناسی زنان علیرغم آنکه کمتر از مردان جرم مرتکب می‌شوند، میزان بزه‌دیدگی‌شان به مرتب بیشتر از مردان است؛ مطالعات پدیدارشناسی بزه‌دیدگی در بستر سایبر، نشان می‌دهد که زنان، از جمله آسیب‌پذیرترین اقشار در فضای سایبری هستند، پژوهش‌ها نشان می‌دهد که برخلاف مشارکت ناچیز زنان در بزهکاری سایبری، آنان بیشترین سهم از «بزه‌دیدگی» را به خود اختصاص داده‌اند. نسبت بالای بزه دیدگان مؤنث، به صورت پیوسته در ده سال گذشته، با عنایت به تمام تمهیدات حمایتی، به واقع ثابت می‌کند که زنان آسیب‌پذیرترین قشر در جرایم سایبری باقی مانده‌اند، فضای سایبری با توجه به ارکان تشکیل‌دهنده‌ای که دارد هم می‌تواند در راستای خدمت به بشر باشد و از طرف دیگر به عنوان یک وسیله برای اعمال غیرقانونی یا در راستای تحقق آن باشد؛ همان‌طور که مبرهن است فضای سایبری به دلیل ماهیت گسترده و فراملی و مرزی که دارد؛ این ضرورت و مهم در باب اهمیت حمایت بزه‌دیدگان خصوصاً از زنان خود نمایی می‌کند؛ هرچند در بسیاری از کشورها، قانون اساسی خود را با قانون‌های موجود اصلاح نموده یا قانون‌های جدیدی برای حمایت از حق‌های زنان وضع کرده‌اند، به ندرت کشوری را می‌توان یافت که قاعده‌ها، مقرره‌ها، قانون‌ها و ... خاصی را برای حمایت از حقوق زنان در فضای سایبر تدوین کرده باشد؛ اکثر کشورها قانون عمومی بی‌اثر و خنثایی را بسط داده‌اند تا حقوق فضای سایبر را پوشش دهند؛ یا قانون‌های جدیدی برای فضای سایبر مبتنی بر قانون‌های موجود تدوین کرده‌اند که ممکن است همیشه در حفظ حقوق زنان در فضای سایبری مفید نباشد.

اسناد بین‌المللی و قوانین کشورهای مثل کانادا، هند و استرالیا با روش‌هایی مانند حمایت کیفری، از بزه‌دیدگان جرایم سایبری حمایت قانونی و قضایی می‌نمایند؛ به نظر می‌رسد، در حقوق کیفری کشورهای کانادا، استرالیا و هندوستان، راه‌های متفاوتی مانند پلیس زنان در هندوستان، پیگرد جرایم جنسی و تفکیک زنان از کودکان و نوجوانان وجود دارد.

روش‌شناسی

طرح موضوع

این سخن درستی است که با گسترش استفاده از مفهوم نوین سایبر، هر آنچه پس یا پیش از واژه سایبر قرار گیرد، به نوعی به بیان رابطه انسان و رایانه می‌پردازد؛ در عین حال، ارتباط عمیق رویکردهای گوناگون به فضای سایبر قابل انکار نیست، مفهوم فضای سایبری معطوف به فضای ساختگی و خیالی واقعیت مجازی و اینترنت است که انسان از طریق آن به فضای واقعیت مجازی وارد می‌شود.

مفاهیم و کلیات

سایبر در لغت به معنی مجازی و غیر ملموس است؛ اصطلاح سایبرنتیک اولین بار توسط ریاضی‌دانی به نام نوربرت وینر در کتابی با عنوان سایبرنتیک و کنترل در ارتباط بین حیوان و ماشین، در سال ۱۹۴۸ به کار برده شده- است، سایبرنتیک علم مطالعه و کنترل مکانیزم‌ها در سیستم‌های انسانی، ماشینی و کامپیوترها است فضای سایبر در معنا، به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و سیستم‌های مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود؛ برخلاف فضای واقعی، در فضای سایبر نیاز به جابجایی‌های فیزیکی نیست و کلیه اعمال فقط از طریق فشردن

کلیدها یا حرکات ماوس صورت می‌گیرد^۱ (۱) با توجه به بررسی‌های همه جانبه و گوناگون از تعریف فضای سایبر می‌توان گفت که فضای سایبر، محیطی تشکیل‌یافته از سامانه‌ها و شبکه‌های ارتباطی متصل به هم است که قابلیت هر نوع رفتار متناسب با محیط مبادله داده، ذخیره و انتشار اطلاعات را دارد؛ زمانی که استفاده از فضای سایبری برای برخی از کاربران اینترنتی، جنبه‌های شوم به خود گرفت واژه جرم سایبری متولد شد؛ جرم سایبری در اصطلاح به جرمی گفته می‌شود که در محیطی غیرفیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد^۲ (۲) امروزه بسیاری از جرائم سنتی، همزمان با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات به شدت متحول شده و به جرائم سایبری تبدیل شده‌اند^۳ (۳). جرائم سایبری نیز به جهت گسترش خود، رفته رفته جانشین عباراتی چون جرم‌های رایانه ای و جرم‌های اینترنتی شده و بعضاً به جرائم سایبری، جرائم علیه فناوری اطلاعات نیز گفته می‌شود؛ جرم رایانه‌ای هر نوع به کارگیری رایانه به عنوان یک ابزار برای پی هدف‌های غیر قانونی، نظیر ارتکاب کلاهبرداری، قاچاق در هرزه‌نگاری به چپستی جرم رایانه‌ای در هرزه‌نگاری کودکان و مالکیت معنوی^۴، سرقت هویت^۵، یا نقض حریم خصوصی^۶ است اما در این میان بزه- دیدگان جرائم سایبری چه کسانی هستند؟ گرایش‌های نوین در تعریف جرم رایانه‌ای معنای این اصطلاح را به نحوی گسترش داده که جرائم رایانه‌ای مختلف نظیر سرقت هویت^۷، قماربازی غیرقانونی^۸، پول‌شویی سایبری^۹، فیشینگ^{۱۰}، تروریسم رایانه‌ای^{۱۱}، تله رایانه‌ای^{۱۲} که کودکان را آماج قرار می‌دهند، نظیر ایجاد و توزیع هرزه‌نگاری کودکان، مزاحمت رایانه‌ای، معاونت در جرائم متعددی که در آنها اینترنت به عنوان یک ابزار به کار می‌رود و غیره را نیز در بر می‌گیرد (۴) در همه این موارد، سامانه رایانه‌ای و اینترنت تنها ابزار و انگیزه اساسی برای آسیب عامدانه به حیثیت بزه‌دیده است؛ صرف نظر از این که مرتکب بزه‌دیده را بشناسد یا خیر؟ قتل رایانه‌ای یکی از پدیده‌های وحشتناک عصر فناوری اطلاعات است که در آن یک قربانی یا گروهی از قربانیان مستقیماً هدف قرار گرفته، با یک طعمه به خارج از فضای سایبر آمده و سپس در فضای مادی به طور فیزیکی مورد حمله قرار گرفته و یا حتی به قتل می‌رسند. انگیزه چنین اعمالی ممکن است از تنفر شخصی، خشم،

^۱ عاملی^۲ Ameli. SR. *Judicial Approach to Injuries, Crimes, and Cyberspace Laws and Policies*. 1st Ed. Tehran: Amirkabir Publications. 2011.^۳ جاویدنیا^۴ Javidnia. J. *Electronic Commerce Crimes*. 2nd Ed. Tehran: Khorsandi Publications. 2009.^۵ پرویزی^۶ Parvizi. R. *The Investigation of Computer Crimes*. 1st Ed. Tehran: Jahan Jam Jam. 2005.^۷ Intellectual property^۸ Stealing identities^۹ Violating privacy^{۱۰} Identity theft^{۱۱} Illegal gambling^{۱۲} Cyber money laundering^{۱۳} فیشینگ (به انگلیسی: Phishing) به تلاش برای بدست آوردن اطلاعاتی مانند نام کاربری، گذرواژه، اطلاعات حساب بانکی و... از طریق جعل یک وبسایت، آدرس ایمیل و... گفته می‌شود و یا به عبارت ساده‌تر وقتی شخصی سعی می‌کند شما را فریب دهد تا اطلاعات شخصی‌تان را در اختیارش بگذارید، یک حمله فیشینگ اتفاق می‌افتد.^{۱۴} Cyber terrorism^{۱۵} Cyber squatting^{۱۶} Halder. D. and Jaishankar. K. "Property Rights of Hindu Women: A feminist review of succession laws of Ancient, Medieval, and Modern India." *Journal of Law and Religion 25th Anniversary issue XXIV*, 2008:101.

حقوقی، فی الواقع مفهومی مضیق و مترادف واژه مجنی علیه در علم جزاست و در واژه شناسی یعنی آنکه جرمی به ضرر او واقع شده است^{۱۳} (۸) یا شخصی که در اثر جرم، شبه جرم یا خطای دیگر زیان دیده است^{۱۴} (۹) و در نهایت بزه دیده کسی است که یک حادثه قطعی، آسیبی به تمامیت جسمی او وارد کرده است و اکثر افراد جامعه هم به این مسأله اذعان دارند؛ سرانجام، جامعه جهانی بزه دیده شناسی^{۱۵} با ایفای نقش مؤثر در تصویب یکی از مهم ترین و راهبردی ترین سند بین المللی در راستای تأمین حقوق بزه دیدگان معروف به اعلامیه (سازمان ملل متحد) درباره اصول بنیادی عدالت برای بزه دیدگان و قربانیان سوءاستفاده از قدرت^{۱۶} و^{۱۷} مصوب ۱۹۸۵، باعث شد که در این اعلامیه تعریف نسبتاً مشابهی از بزه دیدگان مورد پذیرش قرار گیرد^{۱۸} بر پایه ماده ۱ اعلامیه؛ بزه دیدگان اشخاصی هستند که در پی فعل ها یا ترک فعل های ناقض قوانین کیفری دولت های عضو از جمله قوانینی که سوءاستفاده های مجرمانه از قدرت را ممنوع کرده اند (به شکل فردی یا گروهی) به آسیب از جمله، آسیب بدنی یا روانی، درد و رنج عاطفی، زیان اقتصادی یا آسیب اساسی به حقوق بنیادین خود دچار شده اند^{۱۹} (۱۰) دکتر رایجیان اصلی در بخشی از کتاب بزه دیده شناسی حمایتی اینگونه می نویسد: «بزه دیده شناسی حمایتی بر این اندیشه استوار است که جامعه به طور کلی و نظام عدالت جنایی به طور ویژه باید در همه لایه های خود (لایه های مشارکتی، تقنینی، قضایی و اجرایی) به حقوق شایسته و نیازهای بزه دیده توجه کنند و به ترمیم آسیب دیدگی ها و جبران آثار بزه دیدگی آنان جامه عمل بپوشانند. بنابراین، بزه دیده شناسی حمایتی فراتر از یک جبران مادی با تأکید بر حمایت های مالی یا اقتصادی، به ترمیم درد و رنج های عاطفی برخاسته از جرم و نیز به رسمیت شناختن حقوق مشخصی برای بزه دیدگان با هدف احقاق حقوق و جبران واقعی آثار بزه دیدگی آنان در چارچوب یک الگوی چندگانه حمایتی، حمایت مالی، عاطفی و حیثیتی، حقوقی، پزشکی و اجتماعی میانبندیشد^{۲۱}» (۱۱)

بیان مسأله

^{۱۳} انوری

¹³ Anvari. H. *Farhang Bozorg Sokhan*. 4th Ed. Tehran: Sokhan Publications. 2007.

¹⁴ Garner. B.A. *black, s Law Dictionary*. 8th Ed. Thomson. 2004.

¹⁵ the World Society of Victimology

¹⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985)

^{۱۷} در این سند ابعاد گوناگون حمایت از بزه دیده، پیشگیری از بزه دیدگی و تأمین حقوق و نیازهای بزه دیدگان از رهگذر دسترسی به عدالت، رعایت احترام به منزلت بزه دیده، حق جبران خسارت مادی، روانی و عاطفی، حق ارائه دیدگاه ها و نگرانی های بزه دیدگان، تأمین امنیت آنان، فراهم کردن ساز و کارهای جبران خسارت از طریق بزه کار و یا غرامت دولتی، تأکید بر استفاده از سازوکارهای غیررسمی حل اختلاف میان بزه دیده یا بزه کار مانند میانجی گری مورد توجه قرار گرفته است. در واقع، این سند نمایانگر ایجاد «سیاست جنایی بزه دیده مدار» است (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۱۷).

^{۱۸} جامعه جهانی بزه دیده شناسی، فعال ترین و مهم ترین سازمان بین المللی غیردولتی در زمینه بزه دیدگان و بزه دیده شناسی است که هر سه سال یک بار به برگزاری سمپوزیوم بین المللی می پردازد. این نهاد اولین بار در سال ۱۹۷۹ در مونستر آلمان توسط جرم شناسانی مانند اشنادیر ایجاد شده است (به نقل از حاجی تبار فیروزجانی، ۱۳۹۱: ۵).

^{۱۹} حاجی تبار

²⁰ Hajiatabar Firoozjaei. H. *Differential Supportive Victimology (Comparative Study of Legislative Criminal Policy)*. 1st Ed. Tehran: Jangal Publications. 2012.

^{۲۱} رایجیان اصلی

²² Rajjian Asli. M. *Supportive Victimology*. 1st Ed. Tehran: Dadgostar Publishing. 2005.

نامیدی گرفته تا اعمال تسویه حساب غیر صلح آمیز متغیر باشد^{۲۵} (۵) از این رو، هنگامی که تعریفی از عموم بزه دیدگان رایانه ای ارائه می شود؛ تعریف عملیاتی جرم رایانه ای بدین شرح خواهد بود:

«جرائمی که علیه افراد یا گروه هایی از افراد با انگیزه مجرمانه جهت آسیب عامدانه به حیثیت بزه دیده و یا ایجاد آسیب روحی و جسمی به بزه دیده به طور مستقیم یا غیرمستقیم با استفاده از شبکه های ارتباط از راه دور مدرن نظیر اینترنت (اتاق های گپ زنی، رایانامه، صفحه اعلانات و گروه ها) و تلفن های همراه (پیام متنی کوتاه^۲ و پیام تصویری^۳) ارتکاب می یابند». گونه های جرایم رایانه ای که در تعریف فوق گنجانده شده اند عبارتند از: نفوذگری، قلب تصویر، جعل عنوان، مخدوش کردن منابع رایانه ای، انتشار تصویرهای مستهجن، حمله و ویروس های تروجان^۴، فیشینگ، تعقیب ایدائی رایانه ای، هرزنگاری رایانه ای، هتک حرمت، آزار و اذیت از طریق رایانامه، مزاحمت رایانه ای، اخاذی رایانه ای، تهدید رایانه ای، قتل رایانه ای، تروریسم رایانه ای و معاونت در این بزه ها؛ واژه بزه دیده در لغت نامه های مختلف فارسی و انگلیسی در معانی گوناگون به کار رفته است؛ در زبان فارسی مفهوم بزه دیده معادل واژه های عربی مجنی علیه و زیان دیده است و در معنی عام خود، معادل واژه قربانی به کار رفته است و واژه قربانی خود به چند معنا کاربرد دارد اول هرآنچه به نیت به دست آوردن رضای خداوند ذبح می شود، سپس آنکه در راه هدفی جان خود را برای دیگران به خطر بیندازد و فدا کند و بعد از آن کسیکه در اثر حادثه ای ناخواسته، جان خود را از دست بدهد مانند قربانی تصادف، زلزله، همچنین وقتی کسی به خاطر وضع دشوار و محیط نامناسب، دچار مشکل و مصیبت می شود اصطلاحاً می گویند فرد مزبور قربانی شده است و در آخر به عنوان مصدر و قربانی کردن تعریف شده است مانند گوسفند، شتر و مانند اینها در روز عید قربان، قربانی می شوند^۶ (۶).

واژه بزه دیده در فرهنگ لغات انگلیسی آکسفورد، در معانی مختلفی به کار رفته است و به شخصی گفته می شود که در پی یک رویداد یا حادثه، آسیب دیده یا کشته شود یا شخصی یا چیزی که به دنبال یک اعتراض یا در جهت ارضای خشم و غضب و غیره آسیب دیده یا نابود شود و در برخی موارد شکار حیوانی با خدعه و نیرنگ^۹ این واژه در ادبیات جرم شناسی و کتاب های حقوقی، تعریف های متفاوتی دارد؛ در مجموع می توان آنها را به تعریف موسع و مضیق دسته بندی کرد و اظهار داشت که بزه دیده، شخصی مستقل یا متعلق به یک مجموعه است که متحمل آثار دردناک برخی عوامل شده که این عوامل دارای ریشه های مختلف فیزیکی، روانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و همچنین طبیعی هستند^{۱۱} (۷) اما واژه بزه دیده در معنی خاص و مصطلح

^۱ جمشیدنسب

² Jamshidensab. M. "Cybercrimes and the Spread of the Internet." *Modern Computer Science* 21 and 22, 2011.

³ SMS: Short Message Service

⁴ MMS: Multimedia Messaging Service

^۵ تروجان یک برنامه ی نفوذی است که از نوع بدافزار است که به سیستم عامل، دسترسی سطح بالا پیدا کرده است در حالی که به نظر می آید یک کار مناسب را در حال انجام است؛ یک داده ی ناخواسته روی سیستم نصب می کند که اغلب دارای یک در پشتی برای دسترسی غیرمجاز به کامپیوتر مقصد است (غلامزاده، ۱۳۹۴: ۵۵).

⁶ Victim

^۷ انوری

⁸ Anvari. H. *Intensive culture of speech*. Tehran: Sokhan. 2007.

⁹ Oxford English Dictionary, 2000, p 1228

^{۱۰} ژنیافیلی

¹¹ Geniafili. Z. *Victimism and Victimology*, translated by Rohuddin Kordalivand and Ahmad Mohammadi. Tehran: Majd Scientific and Cultural Complex. 1379.

سایبری به واسطه همین قانون تاحدودی کنترل شده و به میزان قابل توجهی کاهش یافتند؛ ولی این قانون نتوانسته بود از رشد جرائم رایانه‌ای علیه افراد (از بعد اجتماعی) از جمله زنان جلوگیری کند (۴)؛ پس از هشت سال، پارلمان هند قانون اصلاح شده تمام انحصاری فناوری اطلاعات را تصویب کرد. این قانون جدید کوشید تا فعالیت‌های غیرقانونی و یا مجرمانه‌ی سایبری را تحت کنترل درآورد؛ اگرچه همچنان تمرکز بر روی جنبه‌های اقتصادی و تجارتی و حفاظت از تجارت الکترونیک بود تا حمایت از بعد اجتماعی؛ مهم-ترین جلوه از بزه سایبری علیه زنان در جریان این شکاف هشت ساله رخ داد، به گونه‌ای که در فضای بی‌قانونی و آشفتگی، هند شاهد رشد روزافزون جرائم سایبری بود و ارتکاب جرم رایانه‌ای علیه زنان به طور خاص افزایش پیدا کرد^{۱۱} (۱۵)

جرائم رایانه‌ای (سایبری) علیه زنان در کشور هند بیش از هرچیزی بر جرائم جنسی و همچنین سوءاستفاده‌های جنسی در اینترنت نظیر کلاهبرداری‌های تصویری و استفاده از آن برای مقاصد هرزه‌نگاری، آزار و اذیت زنان به وسیله اخاذی جنسی/نامه‌ها یا پیام‌های آزاردهنده و غیره یا تعقیب ایدئاتی رایانه‌ای دلالت دارد (۱۶) بین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ تحولات بنیادین گسترده‌ای در هند به وقوع پیوست. این دوره را می‌توان دوره گذار^{۱۲} در زمینه جرائم رایانه‌ای در کشور هند به شمار آورد، با طرح لایحه اصلاح قانون فناوری اطلاعات، طی مقرره‌ای در سال ۲۰۰۶، هند شاهد تأسیس پاسگاه‌های پلیس رایانه‌ای^{۱۳} در ایالت‌های مختلف از این کشور بود، چنین حرکتی موجب گردید تا بزه‌دیدگان جرائم رایانه‌ای تشویق شوند تا در موارد مقتضی به پاسگاه‌های جرائم رایانه‌ای مراجعه و از امکانات حمایتی فراهم شده که بصورت غیرحضورى شکایت را ثبت میکرد، بهره‌مند گردند (۱۷)^{۱۴} قانون فناوری اطلاعات هند اصلاحی ۲۰۰۸، بزه‌های جنسی و غیرجنسی متعددی را به منظور حمایت از بزه‌دیدگان جرائم سایبری، به رسمیت شناخت، و در نهایت با بررسی‌های بیشتر و عمیق‌تر قانون اصلاح فناوری اطلاعات ۲۰۰۸، خلأهای^{۱۵} بسیاری همچون عدم اشاره به مأمور تحقیق زن یا «باجه‌های گزارش دهی»^{۱۶}، عدم اشاره به واژه زن در این قانون و حمایت انحصاری از زنان و ایهام در مسئولیت ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی یافت شد که استدلال پژوهشگر در مورد این مهم که قانون حاضر نمی‌تواند به طور کامل از زنان بزه‌دیده در فضای سایبر حمایت کند، تقویت نمود.

حمایت از زنان بزه‌دیده در کشور کانادا

کانادا فاقد یک قانون فناوری اطلاعات جامع است در حقوق موضوعه کانادا، حق بهره‌مندی از حریم خصوصی در فضای سایبر بسیار مطرح شده- است، مروری بر قانون مجازات کانادا نشان می‌دهد که حریم خصوصی

بزه‌دیدگی زنان در پاره‌ای از جرم‌ها، به دلیل ماهیت خاص آنها بالاست، جرم‌های جنسی با تأکید بر تجاوز جنسی، خشونت‌های خانگی، به ویژه همسرآزاری، نمونه‌های برجسته‌ای از این جرم‌ها به شمار می‌روند در این میان، نباید موضوع رقم سیاه بزه‌کاری را نادیده گرفت؛ زیرا مطالعات نشان می‌دهند که رقم سیاه این جرم‌ها بسیار بالاست (۱۲)^۱ ارتباط میان بزه‌کار و بزه‌دیده، حفظ آبرو و حیثیت، ترس از انتقام‌جویی بزه‌کار، ترس از برخورد دستگاه عدالت جنایی و نگاه جامعه به رویداد جنایی، از جمله دلایل‌هایی است که همواره دلیلی برای این رقم سیاه که معمولاً حاصل گزارش نکردن جرم-های یاد شده به پلیس است؛ عنوان گردیده‌است وانگهی، در جرم‌های جنسی ممکن است رویداد جنایی اصولاً مجرمانه یا یک تجاوز واقعی انگاشته نشود. این موضوع به ویژه زمانی درست است که مرد مرتکب بیگانه نباشد؛ در کنار نقشی که رقم سیاه در میزان بزه‌دیدگی زنان دارد؛ آسیب‌پذیری زنان را بر پایه معیار جنسیت نیز باید در این بزه‌دیدگی مهم دانست. این موضوع به ویژه در جرم‌های مالی مانند سرقت اهمیت می‌یابد. در این جرم‌ها، زنان معمولاً هدف‌های مناسبی برای بزه‌کاران بوده و چنانچه خود نیز در ایجاد وضعیت پیش جنایی نقش داشته باشند؛ به آسانی در جایگاه بزه‌دیده قرار می‌گیرند؛ آسیب‌پذیری زنان که بیش از هر چیز در بزه‌دیدگی آنان نقش دارد؛ زنان بزه-دیده را شایسته حمایت‌های ویژه‌ای می‌سازد، این حمایت‌ها با توجه به ماهیت خاص جرم‌های ارتكابی نسبت به زنان ویژگی‌هایی دارد که بیشتر در پرتو کمک‌های روانی - عاطفی نمود پیدا می‌کنند.

حمایت از زنان بزه‌دیده در کشور هندوستان

جرائم سایبری بر علیه زنان و دختران در کشور هندوستان، بسیار نوین است؛ بدین معنی که جرائم سایبری در این کشور بدون توجه به جنسیت افراد تعریف شده بودند زمانی که کشورهای در حال توسعه مانند هندوستان در مسیر توسعه‌های مربوط به دنیای الکترونیک قرار گرفتند؛ بیشترین نیازشان در قالب حمایت از تجارت الکترونیک و ارتباطات مرتبط با آن شکل گرفت و بالطبع ارتباطات اجتماعی سایبری از دیدها پنهان ماند؛ که البته علت این نادیده انگاشته شدن این بود که دنیای الکترونیک بیش‌تر در ارتباط با فعالیت‌های تجاری الکترونیکی تعریف شده بود و بخش مربوط به ارتباطات اجتماعی و پلتفرم‌های مربوط به آن هنوز توسعه نیافته بودند^۲ (۱۳) تدوین-کنندگان پیش‌نویس قانون فناوری اطلاعات هند^۳ ۲۰۰۰ آن را تحت تأثیر قانون الگوی تجارت الکترونیک^۴ تدوین کردند که با تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد^۵ در سال ۱۹۹۷ وجهه قانونی به خود گرفت؛ هرچند این قانون از آن جهت که دایره شمول آن فراتر از تجارت الکترونیک بسط داده شد تبدیل به قانونی ناقص گردید چراکه حملات رایانه‌ای با ماهیت غیرتجاری به افراد را در بر نمی‌گرفت^۶ (۱۴).

هرچند از برخی جهات هم نمی‌توان گفت قانون مذکور کاملاً بی‌فایده بود زیرا بسیاری از جرائم اقتصادی و تجاری و بزه‌های مربوط به فضای

⁹ Halder, D. and Jaishankar, K. "Property Rights of Hindu Women: A feminist review of succession laws of Ancient, Medieval, and Modern India." *Journal of Law and Religion 25th Anniversary issue XXIV*, 2008:101.

^{۱۰} چاپک

¹¹ Chabak, M. *Cyber space and cyber crimes*. 1st Ed. Tehran: Farhikhtegan Heritage Publishing, 1397.

¹² Mohan, C.R. "Emerging Asia: India's Options." *International Studies* 41, 2004:313.

¹³ Transition Period

¹⁴ Cyber crime police cell.

¹⁵ Harjinder Singh, L. "An overview of the digital forensic investigation infrastructure of India." *Digital Investigation* 9, 2012:3.

¹⁶ Lacunas

¹⁷ Reporting cell

¹ Hoyle, C. *Feminism, victimology and domestic violence*. Handbook of victims and victimology, taylorfrancis Press. 2013.

^۲ ابراهیمی

³ Ebrahimi, M. "A Study of Information Technology in India." *Farda Management Journal* 1, 2003.

1. Indian Information Technology Act.

2. Model Law on Electronic Commerce

3. General Assembly of the United Nations

^۷ واتکینز

⁸ Watkins, Q. "On the Coin of Indian Development." *Journal of Western Tourism* 50, 2007.

بارزترین و شایع‌ترین جرم رایانه‌ای و سایبری در استرالیا نشان می‌دهند که با فاصله کمی انتشار ویروسی^۸، نفوذگری، هرزه نگاری کودکان، مزاحمت رایانه‌ای پس از آن معرفی می‌شوند؛ در استرالیا، تاریخچه تنظیم و تدوین قوانین در حوزه‌های سایبری قریب به صد سال پیش باز می‌گردد؛ اگرچه در سال‌های اخیر بزه‌دیدی زنان نسبت به گذشته چرخشی فنی در تدوین قوانین استرالیا داشته است؛ اما با این وجود توجه و اهمیت کمی به وضع قانون‌های کیفری حساس به جنسیت به منظور حفاظت از تجاوز و شکنجه جنسی^۹ زنان شده است اخیراً و در نتیجه فعالیت بسیاری از حقوق‌دانان و فعالان اجتماعی، قوانین جدیدی به تصویب رسیده‌اند که به زنان بزه‌دیده که دچار پریشانی‌های سایبری^{۱۰} شده‌اند، کمک می‌کنند؛ که البته برای پیشگیری و حمایت در برابر بزه‌دیدی رایانه‌ای زنان در استرالیا بعضی از قوانین فدرالی و ایالتی وضع و همچنین نوآوری‌های دولتی و غیردولتی را که برای پیشگیری از آزار و اذیت رایانه‌ای زنان اجرا شده‌اند؛ با توجه به تمام آنچه تا کنون گفته شد متأسفانه قوانین کشور استرالیا (قانون مجازات فدرال استرالیا) نسبت به مسائلی همچون هتک حرمت جنسی، انتشار عکس‌های ساختگی، ایجاد تصویرهای مستهجن همراه با عکس‌برداری‌های زشت برای توصیف یک زن به شکلی توهین‌آمیز و ... بی‌توجه بوده و بیشتر تمرکز قوانین فعلی کشور استرالیا، بر رویکردهای پیش‌گیرانه در قبال هرزه‌نگاری کودکان و آزارهای مرتبط نسبت به حمایت از بزرگسالان بزه‌دیده در برابر آزارهای جنسی بوده است تنها هنگامی که عملی «هانت‌آور» محسوب شود، جرم شناخته می‌شود؛ یکی از ویژگی‌های قوانین استرالیا در حوزه بزه‌دیدی زنان این است که متأسفانه وظیفه اصلی اثبات نمودن جرم رخ داده شده، بر عهده بزه‌دیده است بدین معنی که بزه‌دیده باید برای نظام حقوقی محرز کند که چگونه اعمال و رفتار بزه‌کار از خط قرمز اخلاقیات و نزاکت عبور کرده است (۲۲)^{۱۱} بررسی و تحلیل قوانین فعلی کشور استرالیا در زمینه جرایم سایبری علیه زنان نشان می‌دهد که، قانون‌های هتک حرمت ایالتی را می‌توان همراه با مقرره‌های فدرال نظیر قسمت ۴۷۴، ۱۷ از مجموعه قانون‌های مجازات ۱۹۵۵ را برای مجازات در موردی که تصویرهای هرزه‌نگارانه و مستهجنی، برای ارائه به مخاطبان بیشتر همراه با یادداشت‌های هتاکانه درباره بزه‌دیده به منظور هتک حرمت وی، تهیه، تغییر شکل یا ایجاد و توزیع می‌شوند؛ به کار برد؛ قانون استرالیا هنگامی که متخلف عذرخواهی کرده و نظرها و تصویرهای اهانت‌آمیز را پس می‌گیرد، شرایط را برای فیصله دادن موضوع مساعد می‌داند؛ در موردی که چنین تصویرها و اطلاعاتی از طریق نفوذ به داده‌های رایانه‌ای شخصی بزه‌دیده در دسترس قرار می‌گیرند، در آنها دخل و تصرف شده و برای مقاصد انحرافی از جمله تجارت جنسی برخط توزیع می‌شوند، قانون مجازات فدرال به واسطه قسمت‌های ۴۷۷ و ۴۷۸ و نیز در راستای مقرره‌هایی در مورد به کارگیری شبکه مخابراتی با نیت ارتکاب جرم شدید و استفاده از شبکه مخابراتی برای آزار و اذیت، ارباب، اخاذی و غیره سخن می‌گوید، مجازات بزه‌کار را تعیین و اعلام می‌نماید.

پرونده‌های تماشگری جنسی فیلم‌های ویدئویی شامل ضبط تصویرهایی از بخش‌هایی از بدن بزه‌دیده، بخشی از و یا کل بدن برهنه وی، فعالیت‌های جنسی انجام شده توسط بزه‌دیده و غیره و سپس انتشار آن در اینترنت، اخاذی از بزه‌دیده به وسیله چنین تصویرها یا ویدئوهایی و غیره توسط قانون

سایبری ممکن است مشتمل بر تجاوز به حریم خصوصی با هدف‌های اقتصادی و غیر اقتصادی باشد، حریم خصوصی در کانادا به عنوان «حق قانونی»^۱ بنیادی ذیل ماده ۸ از منشور حق‌ها و آزادی‌های کانادا تأمین شده است؛ حق داشتن حریم خصوصی در کانادا به عنوان مؤلفه اصلی آزادی و ماهیت دموکراتیک قانون اساسی کانادا نیز شناخته می‌شود (۱۸)^۲. این حق، اطلاعات خصوصی دیجیتالی ذخیره شده را به واسطه تفسیرهای قضایی که در اوایل دهه ۹۰ ارائه شدند، پوشش می‌دهد با وجود این، روند کنونی تفسیر نظری حریم خصوصی سایبری برای پژوهشگران اجتماعی حقوقی به شدت معطوف به حمایت از داده‌ها، حق نشر، اطلاعات کارمندان و غیره است (۱۹)^۳ در قوانین کانادا، هرزه‌نگاری تنها در مورد کودکان جرم‌انگاری می‌شود؛ ولی در مورد بزرگسالان علی‌الخصوص زنان چنین نیست، این بزه توسط بخش ۱۶۳۰۱ از قانون مجازات کنترل می‌شود و نه تنها هرزه‌نگاری کودکان را تعریف می‌کند بلکه هر عملی را که در این کار دخیل باشد، جرم تلقی می‌کند؛ به هر حال، این بخش هنگامی که بزه‌دیده یک کودک (به معنای فرد کمتر از ۱۸ سال) است در بحث حقوقی‌اش کامل است. پرسش اینجاست که وقتی قانون در به تصویر کشیدن ویژگی‌های نوع جرم هرزه‌نگاری شفاف است، چرا قانون‌گذار هنگامی که در مورد بزه‌دیدی کودکان و نوجوانان به سبب هرزه‌نگاری برخط و برون خط بحث می‌کند، بزه‌دیدی زنان را در نظر نمی‌گیرد؟ والت^۴ (۲۰۱۰) (۲۰)^۵، در پاسخ به این پرسش بیان می‌دارد: در کانادا اصل این است که هرزه‌نگاری قانونی است، مگر این که شهوت-انگیزاننده باشد و کودکی در آن نقش ایفا کند؛ والت همچنین معتقد است که حمایت از منافع زنان یک مسئله اصلی در کنترل و تنظیم اینترنت در کانادا نیست و همین حقیقت تلخ، رشد هرزه‌نگاری اجباری از زنان بی‌گناه جهت مقاصد وقیح را گسترش داده است، زنانی که از این واقعیت غافل‌اند که به عنوان مضمون هرزه‌نگاری در فضای سایبر در کانادا مورد سوء استفاده واقع شده‌اند. هرزه‌نگاری هنگامی که خشونت یا تحقیر زنان را به تصویر می‌کشد ممکن است حتی برای زنان مضر تشخیص داده شود (۲۱)^۶ اما متأسفانه هیچ کاری برای جرم‌انگاری هرزه‌نگاری عاری از خشونت/ ملایم که به جز گسترش معنای تماشگری جنسی در اینترنت، موجبات تحقیر زنان را نیز فراهم می‌آورد، انجام نشده است.

حمایت از زنان بزه‌دیده در کشور استرالیا

در کشور استرالیا، نگرش نسبت به جرایم سایبری تا حدی متفاوت از دیگر کشورهاست، از منظر بسیاری از حقوق‌دانان این کشور، جرایم سایبری که بزه‌دیدگان آن‌ها، زن هستند؛ نیازمند برخورد تحلیلی بهتری از جانب سیستم حقوقی کشور استرالیا و نیز جرم‌شناسان رایانه‌ای، پژوهشگران و فعالان اجتماعی حقوقی می‌باشد، اغلب تحقیقات صورت‌گرفته به منظور تحلیل جرایم سایبری، اغلب پیمایش‌ها، خسارت اقتصادی^۷ را به عنوان

¹ Legal right

² Uchenna Jerome. O. "An inquiry into the legal status of the ECOWAS cybercrime directive and the implications of its obligations for member states." *Computer Law & Security Review* 2019.

³ Currani. JF. "Internet Crime Victimization: Sentencing." *Mississippi Law Journal*. 76: 2007.

⁴ Vallet

⁵ Wall. D.S. *Cybercrime: The transformation of crime in the information age*. Cambridge, UK: Polity. 2007.

⁶ Casavant. L. and James. R.R. The evolution of pornography law in Canada, Parliamentary Information and Research Service. 2007.

⁷ Economic loss

⁸ Virus infection

⁹ Torment

¹⁰ cyber-distress

¹¹ Kennedy. J. "Patricia Eastael, Lorana Bartels (2012), How protected is she? "Fairness" and the rape victim witness in Australia." *Women's Studies International Forum* 35, 2012: 334.

نیستند، هتک حرمت غیرجنسی یا آزار و اذیت زنان هرگز مورد توجه جدی قانون‌گذاران این کشورها نبوده است. گرچه نمی‌توان پیشرفت‌ها و قدم‌های سالیان اخیر این کشورها را نادیده گرفت لیک حق مطلب را به جا نیاورده‌اند و نگرانی‌های قانون اساسی کشورها پیرامون آزادی بیان و عقیده، تقریباً همیشه نیاز به حق‌های انحصاری زنان برای داشتن یک زندگی با عزت و بدون تحقیر و سوءاستفاده‌های جنسی را تحت الشعاع قرار داده‌اند.

مراجع

- Ameli. SR. *Judicial Approach to Injuries, Crimes, and Cyberspace Laws and Policies*. 1st Ed. Tehran: Amirkabir Publications. 2011.
- Javidnia. J. *Electronic Commerce Crimes*. 2nd Ed. Tehran: Khorsandi Publications. 2009.
- Parvizi. R. *The Investigation of Computer Crimes*. 1st Ed. Tehran: Jahan Jam Jam. 2005.
- Halder. D. and Jaishankar. K. "Property Rights of Hindu Women: A feminist review of succession laws of Ancient, Medieval, and Modern India." *Journal of Law and Religion 25th Anniversary issue XXIV*, 2008:101.
- Jamshidensab. M. "Cybercrimes and the Spread of the Internet." *Modern Computer Science* 21 and 22, 2011.
- Anvari. H. *Intensive culture of speech*. Tehran: Sokhan. 2007.
- Geniafili. Z. *Victimism and Victimology, translated by Rohuddin Kordalivand and Ahmad Mohammadi*. Tehran: Majd Scientific and Cultural Complex. 1379.
- Anvari. H. *Farhang Bozorg Sokhan*. 4nd Ed. Tehran: Sokhan Publications. 2007.
- Garner. B.A. *black, s Law Dictionary*. 8nd Ed. Thomson. 2004.
- Hajiatbar Firoozjaei. H. *Differential Supportive Victimology (Comparative Study of Legislative Criminal Policy)*. 1nd Ed. Tehran: Jangal Publications. 2012.
- Raijian Asli. M. *Supportive Victimology*. 1nd Ed. Tehran: Dadgostar Publishing. 2005.
- Hoyle. C. *Feminism, victimology and domestic violence*. Handbook of victims and victimology, taylorfrancis Press. 2013.
- Ebrahimi. M. "A Study of Information Technology in India." *Farda Management Journal* 1, 2003.
- Watkins. Q. "On the Coin of Indian Development." *Journal of Western Tourism* 50, 2007.
- Chabak. M. *Cyber space and cyber crimes*. 1nd Ed. Tehran: Farhikhtegan Heritage Publishing. 1397.
- Mohan. C.R. "Emerging Asia: India's Options." *International Studies* 41, 2004:313.
- Harjinder Singh. L. "An overview of the digital forensic investigation infrastructure of India." *Digital Investigation* 9, 2012:3.
- Uchenna Jerome. O. "An inquiry into the legal status of the ECOWAS cybercrime directive and the implications of its obligations for member states." *Computer Law & Security Review* 2019.
- Currani. JF. "Internet Crime Victimization: Sentencing." *Mississippi Law Journal*. 76: 2007.
- Wall. D.S. *Cybercrime: The transformation of crime in the information age*. Cambridge, UK: Polity. 2007.

ایالتی و قانون مجازات فدرال کنترل می‌شوند که قانون اخیر به ارتباطات تهدیدآمیز و اخاذی می‌پردازد (۲۳)^۱

به نظر می‌رسد این قانون‌ها ممکن است کافی نباشند به ویژه هنگامی که آزار و اذیت تبدیل به مزاحمت مکرر و احياناً تبدیل به سوءاستفاده و توهین خشونت‌آمیز گفتاری از طریق ارتباطات اینترنتی نیز شود، یک زن بزرگسال یا هتک حرمت جنسی و غیر جنسی در جایگاه بزه‌دیده (شامل انتشار یا تهدید به انتشار اطلاعات گمراه کننده، داستان های دروغین، تصویرهای تغییر شکل یافته بزه دیده و غیره) واقع شود.

با مروری بر قانون‌های یکپارچه ایالتی، می‌توان دید که اکثر ایالت‌ها معنای «ارتباط الکترونیکی»^۲ را به عنوان تبادل داده، متن، تصویر یا تصویرهای ویدئویی پذیرفته‌اند، این امر معنایی گسترده‌تر به عبارت سخنان هتاکانه^۳ می‌دهد که ممکن است بزه‌دیدگی بالقوه زنان از هتک حرمت را پوشش دهد که در آن تصویرهای شخصی بزه‌دیده ممکن است همراه با اظهارات مستهجن جنسی برای تخریب حیثیت وی به کار رود حتی در موردی که اظهارات متنی، وهن انگیزند و همراه با عکس یا داستان‌های مصور نیستند؛ این قانون‌ها می‌توانند به خوبی برای مبارزه با تهدید و ارباب بسط داده شوند و در نهایت می‌توان گفت بسیار تأسف آور است که در استرالیا راهکارهای سیاستی در پیش‌گیری از مزاحمت برخط منحصر به یک جنسیت خاص یا نژادمحور برای بزرگسالان تاکنون مورد توجه چندانی قرار نگرفته‌اند. با وجود این، چنین مخاطراتی توسط قانون تبعیض جنسی^۴ ۱۹۸۴، قانون تبعیض نژادی^۵ ۱۹۷۵ و قانون کمیسیون حقوق بشر استرالیا^۶ ۱۹۸۶ به موازات تدوین قانون‌هایی چون مجموعه قانون‌های مجازات فدرال ۱۹۹۵ کنترل شده‌اند اما این قانون‌گذاری‌ها هنوز هم در حمایت از زنان در محیط برخط ناکافی بوده‌اند.

نتیجه گیری

با مروری بر آنچه تاکنون عنوان شد چنین استنتاج می‌گردد که بزه- دیدگی زنان توسط ارتباطات مجرمانه از زاویه‌ای بسیار گسترده بررسی شده است، لیکن ارتباطات مجرمانه حساس به جنسیت با هدف تحقیر زنان، بیشتر به عنوان آزار جنسی در نظر گرفته می‌شوند همین‌طور، ارتباطات مجرمانه که عامل ترس یا آسیب به حیثیت بزه‌دیده زن از منظر جنسی را دربر می- گیرند، به ندرت به عنوان تجاوز به حق‌های بنیادی زنان به عنوان یک بزه جداگانه در حقوق قضایی به رسمیت شناخته می‌شوند، دلیل ریشه‌ای را می‌توان در چارچوب اصلی منشور حقوق بشر دنبال کرد که برخورد ویژه با زنان در موردی که آنها به دلیل نیازهای فیزیکی قادر نیستند فرصت‌های برابری همانند هم‌تایان مرد برای خود ادعا کنند، تضمین می‌کند به همین دلیل است که قانون اساسی استرالیا و قانون اساسی کانادا نیز مقرره‌های برابری را همانند منشور حقوق بشر و کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان اتخاذ کرده‌است، بنابراین مفهوم ناتوانی‌های فیزیکی^۷ در کشورهایی مثل کانادا و استرالیا باعث ایجاد قانون‌هایی شده است که هدف‌های اصلی آن‌ها باید حمایت از برابری مالی و حمایت از زنان در مقابل انحصار نگاه جنسی و آزارهای جنسی باشد ولی نیست، قانون‌های هندوستان نیز از این امر مستثناء

¹ Zarina I. V. Clair L. A. Danielle M. R. Michael K. T. Julianne L. W. "Lifestyles and routine activities: Do they enable different types of cyber abuse? Computers in Human Behavior." 101, 2019:225.

² Electronic communication

³ Defamatory statement

⁴ Sex Discrimination Act

⁵ Race Discrimination Act

⁶ Australian Human Rights Commission Act

⁷ Physical inabilities

- in Australia." *Women's Studies International Forum* 35, 2012: 334.
23. Zarina I. V. Clair L. A. Danielle M. R. Michael K. T. Julianne L. W. "Lifestyles and routine activities: Do they enable different types of cyber abuse? Computers in Human Behavior." 101, 2019:225.
21. Casavant. L. and James. R.R. The evolution of pornography law in Canada, Parliamentary Information and Research Service. 2007.
22. Kennedy. J. "Patricia Easteal, Lorana Bartels (2012), How protected is she? "Fairness" and the rape victim witness